

ORTAÇAĞDA KADIN

Editör
ALTAN ÇETİN

LOTUS YAYINEVİ – 66
ORTAÇAĞ'DA KADIN | ALTAN ÇETİN
ISBN 978-975-6665-65-7
Yayıncı Sertifika No: 13267

© Altan Çetin
© Lotus Yayınevi, 2011
Bu kitabın tüm hakları Lotus Yayınevi'ne aittir.
İzinsiz kopyalanması hukuki sorumluluk doğurur.

Baskı Notları
Lotus Yayınevi, Mart 2011, Ankara (1000 Adet)

Kapak Tasarımı ve Sayfa Düzeni Likya
Font Cambria, 11 pt

Baskı Bizim Repro
Kâzım Karabekir Caddesi Kültür Çarşısı 7/100
T (312) 341 10 20

LOTUS YAYINEVİ
LOTUS YAYIN GRUBU
e-posta lotus@lotuskitap.com
www.lotuskitap.com

LOTUS YAYINEVİ, ERSAN-ER Yayın Reklam Matbaa
Bilgisayar Bilişim ve İletişim Ticaret Limited Şirketi yayın markasıdır.

BÜYÜK SELÇUKLU COĞRAFYASINDA YAŞAMIŞ KADIN ÂLİMLER

CİHAN PİYADEOĞLU *

Büyük Selçuklu Devleti, hâkim olduğu coğrafya itibariyle tarih boyunca kurulmuş en büyük devletlerden biridir. Hâkimiyet altına alınmış olan geniş coğrafya, pek çok kültürü de bir arada barındırmasını sağlamıştır. Bu kültürel farklılıklar, İslâm'ın etkisiyle belli bir noktada birleşmiş de, özellikle Türkler ve Araplar yaşam biçimleri açısından değişik uygulamalara imza atmışlardır. Bu uygulamalar ülkenin doğusu ile batısı, hatta bir şehirden diğerine göre değişiklik gösterebilmektedir. Bundan dolayı Ortaçağ devleti olan Büyük Selçuklu Devleti'nde kadının ilim ve kültür hayatında sahip bulunduğu yeri bu çerçeveden değerlendirmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Büyük Selçuklu dünyasında kadının ilim hayatındaki yeri azımsanmayacak derecededir. Dönem hakkında bilgi veren tabakât kitaplarında pek çok kadının adı özellikle muhaddis olarak kaydedilmektedir. Kadın âlimlerin büyük çoğunluğunun ilim alanında isim yapmış önemli ailelere mensup olduğu görülmektedir. Bazı âlimler, yetiştirmiş oldukları kızlarını öğrencileriyle evlendirmekte, doğan kız veya erkek çocuklar ilk olarak ebeveyni tarafından eğitime tâbi tutulmaktaydı. Bu duruma Hasan b. Ali el-Dekkâk'ın kızı ve döneminin en ünlü muhaddislerinden birisi olan Fâtıma bint Ali el-Müeddeb'in Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdullah b. Talha el-Kuşeyrî (ö. 465/1072)¹ ile evliliği örnek olarak verilebilir. Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî'nin erkek çocuklarından olma üç kadın torunu önemli âlimler arasında zikredilmiş, kız çocuğundan ise Ebu'l-Hasan Abdülgâfir b.

* Araştırma Görevlisi Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Tarih Bölümü.

¹ Hakkında bkz. H. Halm, "al-Kuşhayrî", *EP*, V, 526-527; Süleyman Uludağ, "Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXVI, 473-475.

İsmail b. Abdülgâfir el-Fârisî (ö. 529/1134-1135)² gibi döneminin en ünlü ilim adamlarından birisi doğmuştur. Görüldüğü üzere kadın âlimler muhtemelen ailelerindeki önemli ilim adamları vasıtası ve teşvikleri sonucunda alanlarında iyi eğitim almış, isim kazanmışlardır.

Büyük Selçuklu hanedanında eski Türk geleneğine uygun olarak kadının siyasî hayattaki rolü devam etmiş, sosyal hayattaki kadın ise özellikle dinî meselelerde ilim meclislerine bile katılabilmektedir. Nitekim bu konuda İbn Kesîr³, 486/1093-1094 yılı olaylarını naklederken Erdeşîr b. Mansûr Ebû Hüseyin el-Abbâdî'nin Bağdad Nizâmiye Medresesi'nde vaaz vermeye başladığını ve "...Halk işini gücünü bırakıp bu vaazları dinlemeye geliyor. Bazı kereler vaaz meclisine kadınlı erkekli 30 bin kişiden fazla insan katılıyordu." demektedir. Osman Turan⁴ ise: "Sultan Sancar zamanında Merv, Belh ve başka kültür merkezlerinde umumî münazaralar, kökleşmiş bir anane halinde, rağbetle devam ediyor; kadınlar bile bu münazaralara katılıyor ve ara-sıra bu umumî toplantılardan men ediliyorlardı." bilgisini vermektedir. Selçuklu coğrafyasının hem doğusunda, hem de batısında ilim meclislerine katılabildiğini gördüğümüz kadınlar, bizzat ilim faaliyetleri içinde de yer almışlardır.

Konumuz olan kadın âlimler açısından Nişâbü'r ve İsfahân şehirleri öne çıkmaktadır. İki şehri Merv ve Serahs takip etmekte, genel olarak ise Horasan bölgesi bu alanda en önemli merkez konumunda bulunmaktadır. Horasan'ın geçmişten gelen ilim ve kültür merkezi olma özelliğinin Büyük Selçuklular döneminde de devam ettirilmiş olması, bu bölgede yetişen kadın muhaddislerin fazla sayıda olmasını doğrudan etkilemiştir.

Büyük Selçuklu dünyasında ilim ve kültür alanında faaliyet gösteren kadınlardan pek çoğunun önemli âlimler ile doğrudan bağlantılı olduğunu yukarıda belirtmiştik. Bunlardan ilki olan Hatice bint Ebû Osman İsmail b. Abdurrahmân es-Sâbûnî, Horasan ve Selçuklu dünyasının ünlü en âlimlerinden birisi olan Ebû Osman İsmail b. Abdurrahmân b. Ahmed es-Sâbûnî

² Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî el-Mervezî, *el-Müntehab min mu'cemi şüyûhi'l-İmâm el-Hafız Ebî Sa'd Abdülkerîm İbn Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî et-Temîmî*, nşr. Muhammed Osman, Kahire 2007, II, 1054-1057; Şemseddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâu ebna'iz-zamân*, İng. çev. Mac Guckin de Slane, *Ibn Khallikan's Biographical Dictionary*, Beyrut 1970, II, 170; Şemseddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübela*, nşr. Şu'ayb el-Arnâvût-Muhammed Na'im, Beyrut t.y., XX, 16-18.

³ Ebu'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul 2000, XII, 285.

⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1996, s. 315.

en-Nîşâbü'rî'nin (ö. 449/1057)'nin⁵ kızıdır. 404/1013-1014 tarihinde dünyaya gelmiş ve ilk olarak babasından hadis eğitimi almıştır. Ebû Bekr Muhammed et-Temîmî ile evlenmiştir. Ramazan 488/Eylül-Ekim 1095) tarihinde vefat ettiği kaydedilmektedir⁶.

Ebû Osman İsmail b. Abdurrahmân b. Ahmed es-Sâbûnî en-Nîşâbü'rî'nin diğer bir kızı da Sitteyk (ستیک) bint Ebû Osman İsmail b. Abdurrahmân b. Ahmed es-Sâbûnî olarak zikredilmektedir. 415/1024-1025 tarihinde dünyaya gelmiş ve o da kız kardeşleri gibi amcası, daha sonra da babasından sema' (işitme, duyma) yoluyla hadis öğrenmiştir. Cemaziyelevvel 490/Nisan-Mayıs 1097 tarihinde vefat etmiştir⁷.

Selçuklu döneminin en ünlü kadın âlimlerinin başında Kerîme bint Ahmed b. Muhammed b. Ebû Hâtim el-Mervezî gelmektedir. Merv'in köylerinden biri olan Kuşmiyhen (کشمیهن) ehlinden olduğu kaydedilmektedir. Ebu'l-Heysem el-Kuşmiyhenî'den *Sahîh-i Buhârî*'yi dinlemiş ve sonraları döneminin *Sahîh-i Buhârî* hakkındaki en bilgili kişisi olarak kabul edilmiştir. Öyle ki, yine o dönemin ünlü hadisçilerinden olan Ebû Zerr el-Herevî, öğrencilerine onun kaleme aldığı hadisleri okumalarını tavsiye etmiştir. Hatta aralarında Hâtib el-Bağdâdî, Ebu'l-Muzaffer es-Sem'ânî ve diğer bazı âlimlere *Sahîh-i Buhârî*'den hadis rivayet ettiği kaydedilmektedir. 463/1070-1071 tarihinde Mekke'de vefat etmiştir⁸.

Fâtıma bint Ebû Osman İsmail b. Abdurrahmân b. Ahmed es-Sâbûnî en-Nîşâbü'rî, âlim ve sâliha bir kişi olarak zikredilmektedir. Ebû Osman es-

⁵ Hakkında bkz. İmâm el-Hâfız Ebu'l-Hasan el-Fârisî, *el-Muhtasar min Kitâbi's-siyâk li-Tarihi'n-Nîşâbü'rî*, nşr. Muhammed Kâzım el-Mahmûdî, Tahran 1384, s. 433 vd.; Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed b. Mansûr es-Sem'ânî el-Mervezî, *el-Ensâb*, nşr. Abdurrahman b. Yahyâ el-Muallimî el-Yemânî, Beyrut 1980, VIII, 5-6; Tacüddîn Ebû Nasr Abdülvahâb b. Ali es-Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'yyeti'l-kübrâ*, nşr. Mahmûd Muhammed Tanahî-Abdülfeţâh Muhammed el-Hulv, Kahire 1968, IV, 271 vd.

⁶ *Kitâbü's-siyâk*, s. 62; Richard W. Bulliet, *The Patricians of Nishapur*, Massachusetts 1972, s. 140.

⁷ *Kitâbü's-siyâk*, s. 115; Bulliet, *The Patricians*, s. 140.

⁸ Ebu'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam fî tarihi'l-mülûk ve'l-ümem*, nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ-Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut 1992, XVI, 135-136; *el-Bidâye*, XII, 225; Ebu'l-Felâh Abdülhayy b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezeratü'z-zeheb fî ahbari men zeheb*, nşr. Abdülkâdir el-Arnâvût-Mahmûd el-Arnâvût, Beyrut 1991, V, 266, VI, 248; Ignaz Goldziher, *Muslim Studies (Muhammedanische Studien)*, İng. çev. C. R. Barber-S. M. Stern, London 1971, II, 366; Muhammed Zübeyr Sıddıkî, *Hadîs Edebiyatı Tarihi*, çev. Yusuf Ziya Kavakçı, İstanbul 1966, s. 132; *Âsar-ı âferînân zindegînâme-yi nâm-ı âvrân ferheng-i İrân, ez âğâz tâ sâl*

Sâbûnî'nin kızları arasında farklı bir yeri olduğu, hatta onun için "inci ve babasının gözbebeği" ifadeleri kullanılmıştır. O da kız kardeşleri gibi ilk eğitimini ailesinden almış ve sonraları Ebû Ya'le el-Mahlebî'den sema' yoluyla hadis öğrenmiştir. Doğum tarihi hakkında bilgi verilmezken ölüm tarihi 464/1072 olarak kaydedilmektedir⁹.

Revhek bint el-Fakîh Ebu'l-Kâsım Abdülaziz b. Abdurrahmân el-Saffâr da hadis âlimleri arasında zikredilmektedir. Nîşâbûr ehliendendir. Pek çok önemli âlimden medresede hadis dinlemiştir. Ramazan 471/Mart-Nisan 1079 tarihinde vefat ettiği zikredilmektedir¹⁰.

Fâtıma bint Ali el-Müeddeb, Bintu'l-Akra' adıyla da bilinmektedir. Ünlü mutasavvıf Hasan b. Ali el-Dekkâk'ın kızı ve Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî'nin eşidir. Ebû Ömer el-Mehdî'den ve diğer bazı âlimlerden sema' yoluyla hadis öğrenmiş, başkaları da ondan hadis öğrenip nakletmişlerdir. Hadis üstatlığı ve isnadı sayesinde döneminde büyük şöhret yakalamıştır. Aynı zamanda İbnü'l-Bevvâb'ın¹¹ metoduyla en güzel yazı yazanlardan birisi olmuş, öyle ki, Bizans İmparatoru ve Büyük Selçuklu veziri Amîdülmülk el-Kündürî'ye gönderilen iki mektubu o kaleme almıştır. İnsanların onu taklit etmelerini sağlayan güzel yazısı sayesinde Amîdülmülk tarafından ödüllendirildiği de kaydedilmektedir. Muharrem 480/Nisan-Mayıs 1087 tarihinde Bağdad'ta vefat etmiştir¹².

Rabia bint Ebû Hakîm İbrahim, ilk olarak el-Cevherî, İbnü'l-Mesleme ve diğer bazı âlimlerden hadis dinlemiş ve öğrenmiş olduğu bu hadisleri nakletmiştir. Zilkade 512/Şubat-Mart 1119 tarihinde vefat ettiği kaydedilmektedir¹³.

Fâtıma bint el-Hüseyn b. el-Hasan b. Fazlûye er-Râzî, Ebû Ca'fer İbnü'l-Mesleme, Ebû Bekr el-Hatîb ve diğer âlimlerden sema' yoluyla hadis

1300 şemsî, Tahran 1380 hş., V, 35; Nuri Topaloğlu, *Selçuklu Devri Muhaddisleri*, Ankara 1988, s. 130.

⁹ *Kitâbü's-siyâk*, s. 83; Bulliet, *The Patricians*, s. 140.

¹⁰ *Kitâbü's-siyâk*, s. 76.

¹¹ İslâm hat sanatında bir yazıyı altı farklı tarz ve üslupta yazım konusunda (Aklâm-ı Sitte) önemli yeri olan hattattır, bkz. Muhittin Serin, "İbnü'l-Bevvâb", *DİA*, XX, 534.

¹² İbnü'l-Cevzî, XVI, 272-273; Ebu'l-Hasan İzzeddîn Ali b. Muhammed b. Abdülkerîm İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-tarih*, çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul 1987, X, 147; *el-Bidâye*, XII, 270; *Şezeratü'z-zeheb*, V, 348; Goldziher, aynı eser, II, 366; Sıddıkî, *Hadîs Edebiyatı*, s. 132; İbrahim Kafesoğlu, *Sultan Melikşah Devrinde Büyük Selçuklu İmparatorluğu*, İstanbul 1953, s. 189; Bulliet, *The Patricians*, s. 153.

¹³ İbnü'l-Cevzî, XVII, 167.

öğrenmiş, bu hadisleri önemli âlimlerin huzurunda ve hadis meclislerinde nakletmiştir. Rebiülevvel 521/Mart-Nisan 1127 tarihinde vefat etmiştir¹⁴.

Ümmü'l-Buneyn (البنين) Fâtıma bint Abdullah b. Ahmed b. el-Kâsım el-İsfahânî, sâliha ve çok hayır sahibi birisi olarak kaydedilmektedir. Öğrenmiş olduğu hadisleri bazı önemli âlimlerin icâzetiyle kaleme almıştır. 430/1038-1039 civarında veya 425/1033-1034 tarihinde doğmuş olduğu kaydedilen Ümmü'l-Buneyn'in, vefat tarihi Recep 524/Haziran-Temmuz 1130 olarak zikredilmektedir¹⁵.

Diğer bir kadın âlimimiz olan Latîfe bint Ebû Nasr Ahmed b. Ebû Sa'îd Muhammed el-Mahmûdî en-Nîşâbü'rî, ilk olarak Ebû Sa'd el-Kencerûzî ve Ebû Ya'le es-Sâbûnî'den sema' yoluyla hadis öğrenmiş ve daha sonra aldığı icâzetle bu hadisleri Muharrem 527/Kasım-Aralık 1132 tarihinde Nîşâbü'r'da bir araya getirmiştir¹⁶.

Ümmü'l-Fazl Aîşe bint Ebu'l-Fazl b. Ahmed el-Kemsânî el-Mervezî, Merv'e bağlı Kemsân köyünden olup, âlim, fakih, sâliha ve hayır ehlinde birisi olarak kaydedilmektedir. 460/1067-1068 tarihinden önce doğmuştur. Aile büyüklerinden birisi olan 'İynâ bint Zekeriyâ b. Ahmed el-Mekkî el-Hilâlî, Ebû Bekr b. 'Abdûs en-Nesevî'den sema' yoluyla hadis öğrenmiş, Zilkade 529/1134-1135 tarihinde vefat etmiştir¹⁷.

Selçuklular döneminin en ünlü âlimlerden birisi olan Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin b. Abdullah b. Talha el-Kuşeyrî'nin üç kadın torunu, Nîşâbü'r muhaddisleri arasında zikredilmektedir. Bunlardan ilki Ümmetü'l-Kâhir Cevher bint Ebû Sa'd Abdullah b. Abdülkerîm b. Talha el-Kuşeyrî'dir. 460/1067-1068 senesinden önce dünyaya gelmiş ve dedesi Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî, Ebu'l-Mekârim Abdürrezzâk ve annesinden sema' yoluyla hadis öğrenmiştir. Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî'nin 465/1072 tarihinde öldüğü göz önüne alındığında onun kaydedilenden daha erken bir vakitte doğmuş olması akla daha uygun gelmektedir. Ümmetü'l-Kâhir'in Cemaziyelâhir 530/Mart-Nisan 1136 tarihinde vefat ettiği zikredilmektedir¹⁸.

¹⁴ İbnü'l-Cevzî, XVII, 247; Şemseddîn Ebu'l-Muzaffer Yusuf b. Kızıoğlu Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân fî tarihî'l-ayân*, Haydarabad 1951, 1. Kısım, s. 126.

¹⁵ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 430; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IXX, 504-505; *Şezeratü'z-zeheb*, VI, 115 vd.

¹⁶ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 438.

¹⁷ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 426.

¹⁸ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 402; İbnü'l-Cevzî, XVII, 315; Ferîdûn Gerâyî, *Nîşâbü'r Şehr-i Fîrûze*, Meşhed 1373 hş, s. 533.

Ümmetü'l-Gâfir Dürdâne bint Ebû Abdullah İsmail b. Abdülgâfir el-Fârisî, iffetli, sâliha ve çok ibadet eden hadis ilmiyle meşgul birisi olarak kaydedilmektedir. 446/1054-1055 tarihinde dünyaya gelmiştir. Aralarında Ebû Ali el-Dekkâk, Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî ve Abdülgâfir el-Fârisî'nin de bulunduğu önemli âlimlere ilmini kabul ettirmiştir. Ailesinin büyüklüğünden Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî, Fâtıma bint Ebû Ali ed-Dekkâk ve Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî'nin torunu olan Ümmetü'r-Rahîm Kerîme bint Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî'den sema' yoluyla hadis öğrenmiştir. Ölüm tarihi Safer 530/Kasım-Aralık 1135 olarak zikredilmektedir¹⁹.

Aişe bint Ebu'l-Muzaffer Mansûr b. Ahmed b. el-Hasan el-Mervezî, tasavvuf ehlinden sâliha birisi olarak kaydedilmektedir. 460/1067-1068 tarihinden önce doğmuştur. Hadis okumuş ve bazı önemli âlimlerden hadis dinlemiştir. 530/1135-1136 tarihinde vefat etmiştir²⁰.

Ümmü'n-Necm Fâtıma bint Ahmed b. Abdullah el-İsfahânî, hadis ilmiyle meşgul bir aileye mensuptur. 460/1067-1068 tarihi civarında dünyaya gelmiş ve Ebû Tâhir Ahmed b. Muhammed b. Ömer en-Nakkâş'tan sema' yoluyla hadis öğrenmiştir. Ayrıca Ebû Abdullah el-Hâfız'ın hadis meclislerinde bulunmuştur. 531/1136-1137 tarihinden sonra vefat etmiştir²¹.

Ümmü'l-Hayr Fâtıma bint Ebu'l-Hasan Ali b. el-Muzaffer el-Bağdâdî, sâliha, âlim, ehl-i Kur'ân ve'l-hayr birisi olarak zikredilmektedir. 435/1043-1044 tarihinde Nişâbûr'da doğmuş olup, eğitimini Ebu'l-Hüseyin Abdülgâfir b. Muhammed el-Fârisî'den almıştır. Ebu'l-Hasan b. el-Muzaffer b. Za'bil'in icazetiyle öğrenmiş olduğu hadisleri kaleme almış, Nişâbûr'da Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî'den *Sahîh-i Müslim* dinlemiştir. Daha sonraları kendisi de *Sahîh-i Müslim* rivayet etmiş ve ayrıca bu hadisleri kaleme almıştır. Muharrem 533/Eylül-Ekim 1138 tarihinde vefat ettiği kaydedilmektedir²².

Ümmü'l-Müctebâ Fâtıma bint es-Seyd Nâsır b. el-Hasan el-İsfahânî, ilk olarak Ebu't-Tayyib Abdürrezzâk b. et-Tâcir, Ebû Osman el-Ayyâr, Ebu'l-Kâsım İbrahim b. Mansûr es-Sülemî, Ebû Bekr Mansûr b. Bekr b. Muham-

¹⁹ *Kitâbü's-siyâk*, s. 67; Sem'ânî, *Müntehab*, II, 408; Bulliet, *The Patricians*, s. 168.

²⁰ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 425-426.

²¹ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 429.

²² Sem'ânî, *Müntehab*, II, 431; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, IX, 625; *Şezeratü'z-zeheb*, VI, 164; Goldziher, aynı eser, II, 366; Siddikî, *Hadis Edebiyatı*, s. 133; Topaloğlu, aynı eser, s. 146; Zehebî (aynı yer), onun ölüm tarihini Muharrem 532/Eylül-Ekim 1137 olarak nakletmektedir.

med b. Ali et-Tâcir ve diğerlerinden sema' yoluyla hadis öğrenmiştir. Bu hadisleri İsfahân'da kaleme almıştır. 533/1138-1139 tarihinde vefat ettiği kaydedilmektedir²³.

Ümmü'l-Buneyn Fâtıma bint el-Hasan b. Ahmed b. Ebû Nasr es-Serahsî, önemli bir aileye mensup, yapmış olduğu hayırlar sebebiyle çok tanınan birisi olmuştur. 480/1087-1088 tarihinde doğmuş, kendi annesinden ve Ebû Bekr Muhammed es-Sem'ânî'nin annesinden sema' yoluyla hadis öğrenmiştir. 533/1138-1139 tarihinde Serahs'ta vefat ettiği kaydedilmektedir²⁴.

Ümmetü'r-Rahîm Hurre bint Ebû Nasr Abdürrahîm b. Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî de Ebu'l-Kâsım el-Kuşeyrî'nin torunudur. Zilkade 477/Mart 1085 tarihinde Nîşâbü'r'da doğmuş ve Ömer b. Ebû Nasr es-Saffâr ile evlenmiştir. Ebu'l-Muzaffer Musa b. Ümrân el-Ensârî es-Sûfî ve Ebu'l-Kâsım Abdurrahman İbn Ahmed el-Vâhidî ve diğer âlimlerden hadis dinlemiştir. Muharrem 534/Ağustos-Eylül 1139 tarihinde Nîşâbü'r'da vefat etmiştir²⁵.

Ümmü'l-Kirâm Şerîfe bint Ebû Abdullah Muhammed b. el-Fazl Ahmed b. Muhammed el-Furâvî en-Nîşâbü'rî, âlim evlâdı, sâliha birisi olarak kaydedilmektedir. Büyük Selçuklular döneminin ünlü âlimlerinden, Nîşâbü'r'daki Nâsıhiyye (Nâsırıyye) Medresesi'nin müderrisi ve Mutarrız Mescidi'nin imâmı olan Ebû Abdullah Muhammed b. el-Fazl b. Ahmed b. Muhammed el-Furâvî en-Nîşâbü'rî (ö. 530/1136)'nin²⁶ kızıdır. İlk olarak babası ve aile fertlerinden olan Ebû Abdurrahmân Tâhir b. Muhammed eş-Şehâmî, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Abdullah el-Mekrî, Ebû Amr Osman b. Muhammed b. Abdullah el-Mehmî ve Ebu'l-Muzaffer Musa b. Ümrân el-Ensârî es-Sûfî'den, daha sonra da döneminin diğer önemli âlimlerinden sema' yoluyla hadis öğrenmiştir. Bu âlimler arasında Ebû Sa'îd Abdurrahmân b. Mansûr b. Râmuş, Ebû Bekr Ahmed b. Ali eş-Sîrâzî, Ebû Ali el-Hasan b. Ali b. Muhammed el-Bustî de yer almaktadır. Dinlemiş ol-

²³ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 433-434.

²⁴ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 429-430.

²⁵ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 404.

²⁶ Hakkında bkz. İbnü'l-Cevzî, XVII, 218-219; Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah İbn Asâkir, *Tebyînu kezibi'l-müfterî fimâ nusibe ile'l-imâm Ebi'l-Hasan el-Eş'arî*, Beyrut 1984, s. 322 vd.; *Vefeyâtü'l-a'yân*, II, 8-9.

duğu bu hadisleri daha sonra yazıya geçirmiştir. 536/1141-1142 tarihinde vefat ettiği kaydedilmektedir²⁷.

Ümmü Abdullah Fâtıma bint Ebu'l-Hasan Ali b. Abdullah en-Nîşâbü'rî de tanınmış âlimlerin soyundan gelmektedir. İffetli ve çok hayır sahibi birisi olarak kaydedilen Ümmü Abdullah, 460/1067-1068 tarihinden önce bir hac yolculuğu sırasında Isfahân'da dünyaya gelmiştir. Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ali et-Temîmî'den sema' yoluyla hadis dinlemiştir. Ramazan 538/Mart-Nisan 1144 tarihinde Isfahân'da vefat ettiği rivayet edilmektedir²⁸.

Ümmü'l-Hayr 'Affye bint el-Hüseyn b. Abdülmelik b. Abdülvahâb el-'İbadî, aslen Isfahânlı'dır. Hadis ilmiyle meşgul bir aileye mensuptur. Ebû İsa Abdurrahmân b. Muhammed b. Ziyâd et-Tânî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed İbn Muhammed b. Mâce'den sema' yoluyla hadis öğrenmiştir. Şaban 539/Ocak-Şubat 1145 tarihinde vefat ettiği zikredilmektedir²⁹.

Ümmü'l-Bahâ Fâtıma bint Ebu'l-Fazl Muhammed b. Ahmed el-Bağdâdî, aslen Isfahânlı olup, 440/1048-1049 tarihinden sonra dünyaya gelmiştir. Ebu'l-Fazl Abdurrahmân b. Ahmed b. el-Hasan el-Mekrî, Ebu'l-Kâsım İbrahim b. Mansûr b. İbrahim es-Sülemî, Ümmü'l-Kirâm Kerîme bint Ebû Sa'd Abdurrahmân b. Ömer el-Isfahânî'nin de aralarında bulunduğu pek çok önemli âlimden sema' yoluyla hadis öğrenmiştir. *Sahîh-i Buhârî*'den hadis rivayet ettiği ve hadis kaleme aldığı da kaydedilmektedir. Ramazan 539/Şubat-Mart 1145 tarihinde Isfahân'da vefat etmiştir³⁰.

Ümmetüllah Celîle bint Ebû Nasr Abdürrahîm b. Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, 472/1079-1080 tarihinde Nîşâbü'r'da doğmuş, ilk olarak babasından sema' yoluyla hadis dinlemiştir. O da kız kardeşi gibi Ebu'l-Muzaffer Musa b. Ümrân el-Ensârî 'es-Sûfî ve Ebu'l-Kâsım Abdurrahman İbn Ahmed el-Vâhidî'den hadis dinlemiş ve hadisleri kaleme almıştır. 27 Şaban 541/1 Şubat 1147 tarihinde vefat etmiştir³¹.

Ümmü'l-Fazl Aişe bint Ebû Bekr Abdullah b. Ali b. Ahmed el-Bûşencî, hayır sahibi, sâliha bir zât olarak kaydedilmektedir. Bûşenc'de 460/1067-

²⁷ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 418. Sem'ânî (aynı yer), onun 440/1048-1049 tarihinde doğduğunu zikretmektedir. Ancak bu tarih yanlış olmalıdır. Nitekim babasının doğum tarihi 441/1049-1050 civarı olarak kaydedilmektedir.

²⁸ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 431.

²⁹ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 427.

³⁰ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 432; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XX, 148; *Şezeratü'z-zeheb*, VI, 201; Sıddıkî, *Hadîs Edebiyatı*, s. 132; Topaloğlu, aynı eser, s. 75.

³¹ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 402; Gerâyî, *Nîşâbü'r*, s. 533.

1068 tarihinden önce dünyaya gelmiştir. Ebû Bekr el-Belhî, Ebu'l-Hasan Abdurrahmân b. Muhammed b. el-Muzaffer ed-Dâvudî ve Ebû Mansûr Abdurrahmân b. Muhammed b. 'Aff el-Bûşencî'den hadis dinlemiştir. Bu hadisleri Bûşencî'de kaleme almıştır. Zilkade 541/Nisan-Mayıs 1147 tarihinde vefat etmiştir³².

Ümmü Abdullah Hûrestî (حورستی) bint Ebu'l-Feth Nâsır b. Ahmed Ebû 'İyâz es-Serahsî, âlim ve muhaddis yetiştirmiş bir aileye mensuptur. Ebû Nasr Muhammed b. Nâsır el-'İyâzî ve Ebu'l-Feth el-'İyâzî'den hadis öğrenmiş ve Serahs'ta bu hadisleri kaleme almıştır. Rebiülahir 542/Ağustos-Eylül 1147 tarihinde vefat etmiştir³³.

Melike bint Ebu'l-Hasan b. Ebû Muhammed el-Fenderûcî en-Nîşâbü'rî, tanınmış bir aileye mensup sâliha birisi olarak zikredilmektedir. İlk olarak Ebu'l-Kâsım el-Fazl b. Abdullah b. el-Muhib'ten hadis dinlemiş, Ebu'l-Abbâs es-Serrâc'ın naklettiği hadisler üzerinde çalışmalar yapmıştır. Cemâziyelâhir 544/Ekim-Kasım 1149 tarihinde vefat ettiği kaydedilmektedir³⁴.

Ümmü'l-Fütûh Fâtıma bint Muhammed b. Abdullah b. el-Hasan el-Kaysî el-İsfahânî, sâliha ve hayır sahibi birisi olarak kaydedilmektedir. Edîb Ebu'l-Hayr Sa'id b. Talha es-Sâlhânî'nin öğrencisi olmuştur. Ümmü İbrahim Aîşe bint el-Hasan b. İbrahim'den hadis dinlemiş ve Ebu'l-Hüseyn Abdülvâhid b. Muhammed b. Muhammed eş-Şîrâzî'nin hadis meclislerine katılmıştır. 440/1048-1049 tarihinde doğmuş olan Ümmü'l-Fütûh, Ramazan 545/Aralık-Ocak 1150-1151 tarihinde vefat etmiştir³⁵.

476/1083-1084 senesinde doğmuş olan Ümmü'l-Kirâm Azerîye (أزرمية) bint Ebu'l-Kâsım Abdülvâhid b. Rücâ el-İsfahânî, pek çok önemli âlimin öğrencisi olmuştur. İlk olarak el-İmâm Ebû Muhammed Rezzakullah b. Abdülvahâb et-Temîmî el-Bağdâdî, Ebû Ahmed Mansûr İbn Bekir b. Muhammed b. Ali ve Ebu'l-Hüseyn Lâhak b. el-Eskâftan hadis dinlemiştir. Aralarında Ebû Mansûr Abdurrahmân b. Muhammed b. 'Aff el-Bûşencî, Ebû İsmail Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-Ensârî ve Ebu'l-Fazl Muhammed b. Ahmed et-Tabesî gibi pek çok âlimden icazet almıştır. 545/1150-1151 tarihinden sonra vefat etmiştir³⁶.

³² Sem'ânî, *Müntehab*, II, 424.

³³ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 405.

³⁴ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 439.

³⁵ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 433; *Şezeratü'z-zeheb*, V, 256.

³⁶ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 418-419.

Ümmü'l-Kirâm Zarîfe bint Ebu'l-Hasan b. Ebu'l-Kâsım b. Ali et-Taberî, aslen Taberistânî olmasına rağmen Belh şehrinde ikamet etmiştir. Muhammed b. Ebu'l-Fevâris el-Hâfız et-Taberî'nin öğrencisi olmuştur. Ebu'l-Mehâsin Abdülvâhid b. İsmail er-Rûyânî'den sema' yoluyla hadis öğrenmiş, sonraları hadis bilgisini geliştirmek amacıyla Belh'e gitmiştir. Rebiülâhîr 548/Haziran-Temmuz 1153 tarihinde vefat ettiği kaydedilmektedir³⁷.

Aişe bint Ebû Nasr Ahmed b. Mansûr b. Muhammed en-Nîşâbûrî, âlim bir ailenin çocuğu olarak 471/1078-1079 tarihinde Nîşâbûr'da dünyaya gelmiştir. Döneminin ünlü âlimlerinin pek çoğundan hadis dinlemiştir. Bu âlimler arasında Ebu'l-Muzaffer Musa b. Ümrân el-Ensârî es-Sûfî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali eş-Şîrâzî, Ebu's-Senâbil Hibetullah b. Ebu's-Sübâ el-Kureşî, Ebu'l-Kâsım Abdurrahmân b. Ahmed el-Vâhidî, Ebû Bekr Muhammed b. İsmail et-Tiflîsî, Ebû Amr Osman b. Muhammed b. Abdullah el-Mehmî, Ebu'l-Muhammed b. Abdullah el-Mekrî ve kadın âlim Ümmü'l-Buneyn Fâtıma bint Ebû Ali el-Dekkâk yer almaktadır. Öğrenmiş olduğu hadisleri kaydettiği zikredilmektedir. Ayrıca o, Ebu'l-İshâk el-İsferâyînî'nin meclislerine de katılmıştır. Şevval 549/Aralık-Ocak 1154-1155 tarihinde vefat etmiştir³⁸.

Ümmü'l-Hasan Kerîme bint Ahmed b. Ali el-Gâzî el-Ebîverdî, 480/1087-1088 tarihinde Merv'in kuzeybatısında yer alan Ebîverd şehrinde dünyaya gelmiştir. İlk olarak Kur'ân kıraatı ile uğraşmış ve hâfız olmuştur. Sonraları Ebû Ya'kûb Yusuf b. Eyyûb el-Hemedânî, Ebû Tâhir Muhammed b. Muhammed b. Abdullah en-Nesevî ve Ebû Hafs Ömer b. Muhammed b. Ali el-Bermevî (البرموي)'den sema' yoluyla hadis öğrenmiştir. Bu hadisleri kaleme aldığı zikredilmektedir. 23 Safer 555/4 Mart 1160 tarihinde Merv'de vefat etmiştir³⁹.

Ümmü'l-Fütûh Fâtıma bint Ebû 'Amr el-Fazl b. Ahmed b. Ebû Ahmed el-Mervezî, muhaddisîn evlâdından, sâliha, iffetli ve çok hayır sahibi birisi olarak kaydedilmektedir. 486/1093-1094 tarihi civarında Merv'de dünyaya gelmiştir. Ebû Abdullah İsmail b. Abdülgâfir el-Fârisî, Ebû Bekr Abdülgaffâr b. Muhammed eş-Şeyrevî (الشيروي) ve Ebû Abdullah Es'ad b. Hi-

³⁷ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 423.

³⁸ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 424; Gerâylî, *Nîşâbûr*, s. 537.

³⁹ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 436.

yân en-Nesevî'den icazetle hadis kaleme almıştır. Buhârî'den de alıntılar yapmış, Şaban 556/1160-1161 tarihinde vefat etmiştir⁴⁰.

Ümmü'l-Feth Zafer Bânûye (بأنويه) bint Ebû Nasr el-Kâtib el-İsfahânî, Ebû Tâlib Ahmed b. Muhammed b. Ca'fer el-Lebî'den sema' yoluyla hadis öğrenmiş ve aldığı icazetle bu hadisleri kaleme almıştır. İsfahân'da kaldığı sürede hadis öğrenmeye devam etmiş, Ebu'l-Kâsım ed-Dımaşkî'nin icazetiyle 532/1137-1138 tarihinde bu hadisleri düzenlemiştir⁴¹.

Kerîme bint Ebû Mansûr Muhammed b. Abdülmelik el-Attar, aslen İsfahânlı olup Ebû Mes'ûd Süleyman b. İbrahim el-Hâfız, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hüseyin b. Selim el-Kâdî ve diğer bazı âlimlerden sema' yoluyla hadis öğrenmiştir. 532/1137-1138 tarihinde Ebu'l-Kâsım ed-Dımaşkî'nin icazetiyle bu hadisleri derlediği zikredilmektedir⁴².

Ümmü'l-Bahâ Cuma bint Ebu'r-Rücâ Bişâr b. Ahmed b. Muhammed el-İsfahânî, hayır sahibi, salihâ ve muhaddisîn evlâdından birisi olarak zikredilmektedir. İlk olarak Ebu'l-Hasan Sehl b. Abdullah el-Gâzî ve İsfahân reisi Ebû Abdullah el-Kâsım b. el-Fazl'dan hadis dinlemiştir. Birikimlerini Irak ve Horasan bölgesinde hadis ilmiyle meşgul olan kişilerin hizmetine sunmuştur. 485/1092-1093 tarihinde doğduğu zikredilen Ümmü'l-Bahâ'nın ölüm tarihi ise kaydedilmemektedir⁴³.

Sâliha ve çok ibadet eden, hadis ilminde ünlenmiş bir aileye mensup olan Ümmü's-Şems Huceste (حجسته) bint Ebû İshak İbrahim b. Abdülvahâb el-İsfahânî, ilk hadis eğitimini ailesinden olan Ebû Amr Abdülvahâb ve Ebû Abdullah b. Mende (مندہ)'den almıştır. 470/1077-1078 civarında doğan âlimimizin ölüm tarihi ise zikredilmemektedir⁴⁴.

Ümmü'l-Bahâ Huceste bint Ebu'l-Muzaffer b. Ebu'l-Feth b. Mâce el-İsfahânî, 450'li yıllarda (450/1058-1059) doğmuştur. Ebû Mansûr eş-Şücâ ile Ebû Abdullah b. Mende'nin hadis meclislerinde bulunmuş ve öğrenmiş olduğu hadisleri kaleme almıştır. Ölüm tarihi zikredilmemektedir⁴⁵.

⁴⁰ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 432

⁴¹ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 423.

⁴² Sem'ânî, *Müntehab*, II, 437.

⁴³ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 403.

⁴⁴ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 406.

⁴⁵ Sem'ânî, *Müntehab*, II, 406.